

Investigating and analyzing the factors and Drivers affecting the convergence and national cohesion (Case study: Baloch people in southeastern country)

Abbas Jahan Abadian¹ | Yaser kahraze^{2✉} | Parviz Reza Mirlotfi³

1. Ph.D. student of political science, Islamic Azad University, Zahedan Branch, Zahedan, Iran.
E-mail: abbasjahan6964@gmail.com
2. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Zahedan Branch, Zahedan, Iran.
E-mail: yaser.kahraze@yahoo.com
3. Assistant Professor at Zahedan University of Medical Sciences; Zahedan, Iran. E-mail: pr.mirlotfi@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received 2022/03/21 Received in revised 2022/04/15 Accepted 2022/05/02 Pre-Published 2022/05/02 Published online 2025/03/21 Keywords: security, national cohesion, convergence, Baluchi people, southeastern Iran.	Factors and stimuli that influence convergence and divergence play a crucial role in determining the process and quality of national cohesion. These factors and stimuli are not synonymous; rather, they are interconnected and mutually influential variables. Understanding the impact of convergence and national cohesion on overall security is of utmost importance. This study aims to investigate and analyze the factors and stimuli that affect national convergence and cohesion in the southeastern region of the country. Similarly, this article seeks to address the fundamental question of the primary factors and stimuli that influence convergence and cohesion among the Baloch people in the southeast. The research findings indicate that various factors significantly impact the convergence and divergence of the Baloch people in the Sistan and Baluchestan province. These factors can be classified into two categories: internal and external stimuli. The study underscores the significance of factors such as mutual trust, decentralization, concentration of industries and decision-making centers, strengthening ethnic identity in alignment with national identity, the role of historical documents in promoting national cohesion, the cultural center of the Baloch people in southeastern Iran, common social customs, and the positive influence of ethnic and national elites. Additionally, the study recognizes the influence of regional political tensions, historical economic ties with neighboring countries, and the prevalence of border markets with Afghanistan and Pakistan as significant factors that shape convergence, divergence, and national cohesion among the Baloch people in the Sistan and Baluchestan province in the southeast of the country.

Cite this article: Jahan Abadian, Abbas., kahraze, Yaser., & Mirlotfi, Parviz Reza. (2025). Investigating and analyzing the factors and Drivers affecting the convergence and national cohesion (Case study: Baloch people in southeastern country). *Applied Researches in Geographical Sciences*, 76 (25), 162-177. DOI: [/dx.doi.org/10.61186/jgs.25.76.14](https://doi.org/10.61186/jgs.25.76.14)

[/dx.doi.org/10.61186/jgs.25.76.14](https://doi.org/10.61186/jgs.25.76.14)

Extended Abstract

Introduction

Iran is a nation characterized by a population that consists of various imbalanced and heterogeneous elements. As one moves away from the central region, which is primarily comprised of the dominant ethnic group, the Shiite Persians, the symbols that bind these different ethnic groups together are influenced and somewhat weakened. Consequently, in certain regions of the country where non-Persian and non-Shiite ethnic groups form the majority and extend beyond Iran's borders, there are crises that pose a threat to the country's territorial integrity, especially during times when the central government is weakened. The issue of ethnicities plays a crucial role in the national interest of any country. In the modern era, one of the prerequisites for a nation's development is the promotion of cohesion and public participation to foster unity among different ethnicities, religions, and minority groups. In the province of Sistan and Baluchestan, which is located near unstable countries like Afghanistan and Pakistan and faces various economic challenges and droughts, numerous factors contribute to instability. The tangible manifestations of this instability in the region include drug trafficking, smuggling of goods and fuel, armed robbery, kidnapping, roadblocks, banditry, and a lack of individual and collective security in political, economic, cultural, and religious domains.

Material and Methods

This research is classified as applied research due to its objective, which is to analyze and propose solutions for the convergence and national cohesion of the Baloch people in the southeastern part of the country. In terms of its nature and methodology, it can be categorized as descriptive research as it aims to describe and interpret current conditions and processes. An important feature of descriptive research is the utilization of formal and standardized data collection tools, which in this case, involves secondary and documentary data. The primary methods employed for data collection in this research are documentary and library-based. Consequently, this research adopts a descriptive and library/documentary approach with an applied nature in order to examine and analyze the factors and drivers influencing the convergence and national cohesion of the Baloch people in the southeastern part of the country.

Results and Discussion

The research findings, derived from the studies and knowledge acquired from the region under investigation, suggest that various factors and motivators have a significant impact on the national cohesion and unity of the Baloch people in southeastern Iran. The identification and analysis of these factors play a crucial role in safeguarding Iran's internal and external security, particularly in the southeastern region.

The results indicate that two categories of factors and motivators have an influence on the national cohesion and unity of the Baloch people in southeastern Iran, which can be classified as internal and external factors. The findings reveal that internal factors such as mutual trust and satisfaction among individuals, decentralization of industries and decision-making centers, the strengthening of ethnic identity within the framework of national identity, the role of higher-level documents in national cohesion, the historical continuity of the Baloch and Sistan-Baluchestan province with Iran, shared social customs, and the positive and influential role of ethnic and national elites of this ethnic group and province are some of the most significant factors that impact the national cohesion and unity of the Baloch people in southeastern Iran. On the other hand, external factors such as the transnational expansion of ethnic groups, including the Baloch people, in southeastern Iran and the cultural centrality of the Baloch people in this region, regional de-escalation policies, historical and commercial economic relations with neighboring countries, the prevalence of modern border bazaars with Afghanistan and Pakistan, as well as the harsh ethnic policies towards the Baloch and Sistani people in neighboring countries, are the most important external factors that influence the national cohesion and unity of the Baloch people in Sistan-Baluchestan province and southeastern Iran.

Conclusion

Understanding the impact of convergence and national coherence on overall security is of paramount importance. This study was undertaken to investigate and analyze the factors and stimuli that affect national convergence and coherence in the southeastern region of the country. Similarly, this article aims to address the fundamental question regarding the most significant factors and stimuli influencing convergence and coherence among the Baloch people in the southeast. The research findings indicate that various factors significantly influence the convergence and divergence of the Baloch people in the Sistan and Baluchestan province. These factors can be categorized into two groups: internal and external stimuli. The study sheds light on the significance of factors such as mutual trust, decentralization, the concentration of industries and decision-making centers, the strengthening of ethnic identity in alignment with national identity, the role of historical documents in promoting national cohesion, the cultural center of the Baloch people in southeastern Iran, common social customs, and the positive influence of ethnic and national elites. Additionally, the study acknowledges the impact of regional political stress, historical economic ties with neighboring countries, and the prevalence of border markets with Afghanistan and Pakistan as significant factors shaping convergence, divergence, and national cohesion among the Baloch people in the Sistan and Baluchestan province in the southeast of the country.

بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی (مورد پژوهی: قوم بلوچ در جنوب شرق کشور)

عباس جهان آبادیان^۱، یاسر کهزازه^۲، پرویزرضا میرلطفی^۳

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران. رایانامه: abbasjahan6964@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران. رایانامه: yaser.kahraze@yadoo.com
۳. استادیار دانشگاه علوم پزشکی زاهدان، زاهدان، ایران. رایانامه: pr.mirlotfi@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و واگرایی که در تعیین چگونگی و کیفیت انسجام ملی نقش عمده‌ای دارند، مفاهیمی منفک از هم نیستند، بلکه متغیرهایی هستند که دارای پیوندی معکوس و متأثر از هم می‌باشند که شناسایی و تحلیل آن‌ها نقش و تأثیر مهمی بر همگرایی و انسجام ملی و در نتیجه تأمین امنیت کشور دارد. با توجه به اهمیت این موضوع پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی در جنوب شرق کشور انجام گرفته است. در همین راستا، مقاله حاضر که به لحاظ هدف بنیادی و اطلاعات آن به روش کتابخانه‌ای و اسنادی فراهم آمده است در پی پاسخ به این سؤال بوده است که مهم‌ترین عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور کدامند؟ یافته‌های پژوهش نشان داد که عوامل مختلفی بر همگرایی و واگرایی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان اثرگذار هستند، این عوامل را می‌توان به دو دسته عوامل و محرک‌های داخلی و خارجی دسته‌بندی نمود. نتایج تحقیق نشان داد که اعتماد متقابل-رضایت‌مندی مردم، تمرکززدایی و تجمع زدایی صنایع و مراکز تصمیم‌گیری، تقویت هویت قومی در راستای هویت ملی، ظرفیت‌های اسناد بالادستی و نقش آن‌ها در انسجام ملی، پیوستگی تاریخی بلوچ و استان سیستان و بلوچستان با ایران، آداب‌ورسوم اجتماعی مشترک، نقش مؤثر و مثبت نخبگان قومی و ملی این قوم و استان را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین عوامل داخلی و گسترش فرامرزی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور و کانونیت فرهنگی قوم بلوچ در جنوب شرق ایران، سیاست تنش‌زدایی منطقه‌ای، ارتباطات اقتصادی تاریخی تجاری با کشورهای هم‌جوار و رواج بازارچه‌های مرزی امروزی با کشورهای افغانستان و پاکستان مهم‌ترین عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان و در جنوب شرق کشور می‌باشند.
کلیدواژه‌ها: امنیت، انسجام ملی، همگرایی، قوم بلوچ، جنوب شرق ایران.	

استناد: جهان آبادیان، عباس؛ کهزازه، یاسر؛ و میرلطفی، پرویزرضا (۱۴۰۴). بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی (مورد پژوهی: قوم بلوچ در جنوب شرق کشور). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۷۶ (۲۵)، ۱۷۷-۱۶۲.

<http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.76.14>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

مقدمه

از سالیان گذشته تاکنون، مناطق مرزی اهمیت زیادی در صحنه بین‌المللی و در رابطه با قابلیت‌های بالقوه و یکپارچه خود داشته‌اند (Dominguez Castro and Varela Alvarez, 2015: 227). مناطق مرزی در هر کشوری دارای ویژگی‌های خاصی بوده و به‌طور اساسی با مناطق داخلی کشور تفاوت‌هایی دارند (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶۳). با این حال، این مناطق در شرایطی کاملاً نابرابر از جهت دسترسی به فرصت‌ها و منافع حاصل از رشد و توسعه قرار گرفته‌اند (کوشکی و طولابی نژاد، ۱۳۹۹: ۱۱۶). مناطق مرزی کشورهای توسعه‌نیافته و کم‌درآمد، این مناطق با بحران‌های مختلف به‌ویژه در زمینه امنیتی، سیاسی، تنش‌های محیط زیستی و مشکلات سازمانی و نهادی تعددی مواجه هستند (Harvey et al, 2014: 4). این مناطق به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (Castanho et al, 2018: 92). به طوری که بیش از نیمی از جمعیت مرزی هر کشور در معرض سیاست‌های مشترک دو کشور همسایه و شکاف‌های موجود بین آن‌ها قرار دارند (Xia, 2011: 230). استمرار و پایداری حیات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این مناطق نیز در گرو انسجام مناطق مرزی کشورها می‌باشد (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۷). برای پایداری انسجام بین مناطق مرزی در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، محیطی و اجتماعی- فرهنگی، سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی در کشورهای مختلف انجام گرفته است (Lee and Na, 2010: 1634). وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز و بین کشورهای مجاور، آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات مختلف، مرزها را به کانون‌های حساسی مبدل ساخته است (قالیاف و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۲). دو دهه گذشته نیز مناطق مرزی به‌خصوص در کشورهای خاورمیانه جهان شاهد ناآرامی و فروپاشی کشورهای بوده که از بعد ترکیب جمعیتی ناهمگن و دارای تنوع و تعداد اقوام بودند و معمولاً ناهمگنی در قالب اقوام، اقلیت‌ها و تنوعات جغرافیایی از انسجام ملی دولت می‌کاهد (حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۸۵: ۱۷). لذا در سال‌های اخیر، همکاری میان مناطق مرزی کشورها و همگرایی و انسجام مناطق مرزی کشورها به یک مسئله حیاتی برای توسعه پایدار این مناطق تبدیل شده است (Kurowska-Pysz et al, 2018: 1).

ایران نیز کشوری است که ترکیب جمعیتی آن از چند جزء نامتوازن و ناهمسان تشکیل شده است. به هر میزان که از مرکز مبتنی بر قوم اکثریت (فارس شیعه مذهب) به پیرامون حرکت کنیم نمادهای همبسته ساز میان این اقوام متأثر و به‌نوعی تضعیف می‌شود (حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۸۵: ۱۷). از این رو در برخی مناطق کشور که بیشتر مبتنی بر اقوام غیر فارس و غیر شیعه مذهب می‌باشند و دنباله جمعیتی آن‌ها به خارج از کشور کشیده شده با بحران‌هایی مواجه هستیم که یکپارچگی سرزمینی کشور را در مقاطع خاص تاریخی که حکومت مرکزی تضعیف می‌گردد، تهدید می‌کند (حشمتی جدید و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۲). موضوع قومیت‌ها در سرفصل منافع ملی هر کشور دارای جایگاه مهمی است. در عصر حاضر یکی از الزامات توسعه هر کشوری تکیه بر همبستگی و مشارکت عمومی برای همگرایی قومیت‌ها، مذاهب و گروه‌های اقلیت است (طلوعی، ۱۳۹۵: ۱۱۷). در استان سیستان و بلوچستان همچنین با توجه به مرزی بودن این منطقه و همسایگی این منطقه با کشورهای ناپایداری چون افغانستان و پاکستان و با وجود مشکلات مختلف در زمینه‌های اقتصادی و خشک‌سالی‌ها، زمینه‌های زیادی برای ایجاد ناپایداری به وجود آمده که نموده‌های عینی در این منطقه عبارت‌اند از: قاچاق مواد مخدر، قاچاق کالا و سوخت، سرقت‌های مسلحانه، آدم‌ربایی، راه‌بندان و راه زنی، شرارت، عدم وجود امنیت فردی و گروهی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی است (بیگدلو و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۱). در جنوب شرقی کشور نیز، قوم بلوچ در جنوب خاوری کشور با جمعیتی نزدیک به دو درصد کل کشور و در بخش جنوبی استان سیستان و بلوچستان ساکن هستند (حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۸۵: ۱۷). استان سیستان و بلوچستان با وسعت حدود ۱۸۱۷۸۵ کیلومترمربع معادل ۱۱/۵ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۴: ۲۳). استان سیستان و بلوچستان در این استان به‌عنوان یک منطقه دارای تنوع قومی و مذهبی، اقوام مختلفی زندگی می‌کنند که بلوچ‌ها بیشتر در جنوب و سیستانی‌ها در شمال استان و سایرین نیز به‌طور پراکنده در قسمت‌های مختلف استان زندگی می‌کنند. از نظر جمعیتی به ترتیب اکثریت عبارت‌اند از: بلوچ‌ها، سیستانی‌ها و سایر اقوام (بیرجندی‌ها، یزدی‌ها و غیره) (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۳).

زبان‌های اصلی در سیستان و بلوچستان بلوچی، فارسی و براهویی می‌باشد و لهجه‌های بلوچی در مناطق بلوچ‌نشین ایران و پاکستان به مراتب به هم نزدیک‌ترند تا به زبان فارسی (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۸: ۵). از نظر مذهب نیز منطقه سیستان اکثر اهل تشیع و منطقه بلوچستان اکثراً اهل تسنن می‌باشند. همچنین این استان به دلیل قرار گرفتن در موقعیت راهبردی و ترانزیتی از اهمیت فراوانی برخوردار است به‌ویژه بندر چابهار که تنها بندر اقیانوسی ایران و آسان‌ترین و بهترین راه دسترسی کشورهای آسیای میانه به آب‌های آزاد است (کوشکی و طولابی نژاد، ۱۳۹۹: ۱۲۴). بلوچ‌ها عمدتاً خود را مسلمانان سنی حنفی مذهب معرفی می‌کنند تا بلوچ با خاستگاه زبان و تبار ایرانی. نخبگان بلوچ (به‌ویژه مولوی‌ها) سبب پیوستگی هویتی بلوچ‌ها با بیرون از ملیت ایرانی شده و مرزهای استان نتوانسته است خالق ناحیه فرهنگی بلوچ باشد. در نتیجه مرزهای هویتی بلوچ گسسته به نظر می‌رسد. این گسستی هویتی به همراه نفوذ جریان‌های بنیادگرای مخالف با تعالیم شیعه، هزینه‌های سنگینی بر نحوه مدیریت کنونی استان تحمیل کرده است؛ اما چنین جریان‌هایی در برخورد نفوذ فزاینده دستگاه‌های حاکمیتی (نظامی، امنیتی، اداری و اجرایی) با گرایش شیعه محور، ضعیف‌تر از آن هستند که در نقش چالش‌گر امنیت ملی و محلی کشور ظاهر شوند (کاویانی راد، ۱۳۸۹: ۱۰۰). با این حال این قوم کمتر در گستره تحولات سیاسی سده معاصر نقش‌آفرینی داشته است. این قوم که دنباله آن به خارج از مرزهای سیاسی ایران کشیده شده، عوامل پیوندگر متعددی آن را با سایر اجزای ملت ایران پیوند داده، همچنین عوامل دیگری نیز این پیوند را تضعیف کرده است که نیازمند شناسایی عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور می‌باشد. شناسایی و تحلیل این عوامل نقش مهمی در تأمین امنیت داخلی و خارجی کشور ایران و به‌خصوص جنوب شرق کشور دارد. با توجه به اهمیت این موضوع در مقاله حاضر نیز بر آن است که ضمن تبیین نظری این موضوع به بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور پرداخته شد تا راهکارهای مؤثر را نیز جهت بالا بردن انسجام ملی و امنیت کشور در جنوب شرق کشور بیان دارد. لذا سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از: الف) مهم‌ترین عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور کدامند؟

پیشینه تحقیق

بر اساس ادبیات نظامی و سیاسی همگرایی و انسجام ملی شامل هر عاملی است که نظم درونی یک واحد سیاسی را بر هم زند، به‌عنوان یک نیروی مرکزی قلمداد می‌گردد (جردن-راونتری، ۱۳۸۰: ۵۵۹) این نیروها سعی در استقلال خود دارند و موجب همگرایی و انسجام و پایداری اتحاد سرزمین می‌شوند و تمامیت ارضی یک کشور را تأمین خواهند نمود (Bacova et al, 2015: 254). این عوامل نیروهای مرکزی هستند و اجزای حکومت را به‌سوی پایداری اتحاد و انسجام سرزمینی سوق می‌دهند یا در برخی موارد ممکن است منافع ملی را از هم دور کنند که به این عوامل، نیروهای واگرایی می‌گویند. (سلیمی سیحان و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۷). نیروهای همگرا و واگرا در تعیین چگونگی و کیفیت انسجام ملی نقش عمده‌ای دارند و ایجاد همگرایی و انسجام سرزمینی در زمینه همکاری و استفاده از منابع و پتانسیل‌ها از عوامل و ارکان مهم در توسعه همکاری‌های پایدار مناطق مرزی می‌باشد (Medeiros, 2011: 145).

ایجاد همگرایی و انسجام سرزمینی با اهداف زیر انجام می‌گیرد:

- ۱) کاهش مسائل و مشکلات مناطق مرزی، باز شدن مناطق مرزی برای ساکنان این مناطق؛
- ۲) ایجاد همکاری در زمینه‌های مختلف و ایجاد پیوندها و ارتباطات اقتصادی، اجتماعی و غیره، از طریق تبادل گردشگر، حمل‌ونقل، همکاری‌های اقتصادی و مشارکت ساکنان منطقه مرزی؛
- ۳) حفاظت از محیط‌زیست مناطق مرزی و ارائه راه‌حل‌های فضایی در این زمینه؛
- ۴) امکان استفاده هر دو منطقه مرزی برای سرمایه‌گذاری‌های مشترک و ادغام فعالیت‌های مختلف مناطق مرزی در جهت تحرک توسعه مناطق مرزی؛

۵) نهادینه کردن همکاری‌ها و حصول اطمینان از تداوم و دوام آن با همراهی سازمان‌های دولتی، دولت‌های محلی و رهبران محلی (Kurowska-Pysz et al, 2018: 4). برای رسیدن به این اهداف و برای ایجاد همگرایی ملی و انسجام

در مناطق مرزی شناسایی عوامل و محرک‌های پایداری و پیش‌نیازهای همکاری‌های مرزی ضرورت دارد. این عوامل توسط محققان و سازمان‌های بین‌المللی به صورت‌های مختلف بیان شده‌اند (کوشکی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۹: ۱۳۱).

با توجه به این عوامل، منسجم‌ترین دولت‌ها، آن‌هایی هستند که دارای علت وجودی یا به قول راتزل^۱ (پدر جغرافیای سیاسی) «اندیشه سیاسی» و به قول هارتشورن^۲ جغرافیدان سیاسی آمریکایی «اندیشه دولت» باشند. بنا به گفته هارتشورن وجود چنین اندیشه‌ای باعث همبستگی و انسجام کلیه مردم در مناطق مختلف کشور می‌گردد و به واسطه چنین اندیشه‌ای مردم احساس می‌کنند به یکدیگر تعلق دارند. چنین نیرویی می‌تواند بر نیروهای واگرا غلبه کند و یا حداقل آن را خنثی نماید و برتر از تمام تقسیمات فرهنگی، جغرافیایی و همانند آن‌ها است (حافظ‌نیا و کاویانی، ۱۳۸۵: ۱۷). چنین عوامل و نیرویی می‌تواند بر نیروهای واگرا غلبه کند و یا حداقل آن را خنثی نماید و برتر از تمام تقسیمات فرهنگی، جغرافیایی و همانند آن‌ها است. «اندیشه سیاسی دولت» مهم‌ترین نیروی متحدکننده و بخش جدایی‌ناپذیر یکپارچه‌سازی ملی و ناسیونالیسم کارآمدترین «اندیشه سیاسی دولت» است، خواه بر اساس زبان، مذهب، ارزش‌های مشترک و خواه بر تجربیات تاریخی مشترک پی‌ریزی شده باشد به دولت هویت ملی منحصربه‌فردی می‌دهد. در واقع مجموعه‌ای از اعتقادات و نمادهاست که دل‌بستگی به اجتماع ملی معینی را بیان می‌دارد (Medeiros, 2016: 3). از سویی دیگر نیروهای همگرا و واگرا که در تعیین چگونگی و کیفیت انسجام ملی نقش عمده‌ای دارند، مفاهیمی منفک از هم نیستند، بلکه متغیرهایی هستند که دارای پیوندی معکوس و متأثر از هم می‌باشند. این نیروها در طی تاریخ و در برهه‌های زمانی مختلف، تحت تأثیر مدیریت سیاسی و خاطرات سیاسی و تاریخی اقوام و حکومت‌های مرکزی در عرصه فضایی جغرافیایی نموده‌ها و بازتاب‌هایی داشته‌اند (سلیمی سبحان و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۵). به‌عنوان مثال جنگ قومیت‌ها و استفاده از خرده‌فرهنگ‌ها و اقلیت‌ها در عرصه پیرامونی از عوامل مهمی بوده که در طول تاریخ درگیری‌ها و اختلالات را رقم زده است. از سویی دیگر جغرافیا و ریشه‌های تاریخی و فرهنگی مشترک، اندرکنش‌های اقوام و حکومت‌ها مرکزی تحت تأثیر سیاست‌های قومی حکومت مرکزی، مداخلات خارجی، نقش‌آفرینی نخبگان محلی و غیره نیروی واگرایی بر همگرایی چیرگی داشته است (Chilla et al, 2012: 963). از عوامل مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی همدلی است. همدلی به‌عنوان مقوله‌ای بسیار مهم در جغرافیای سیاسی قلمداد می‌گردد، به‌صورتی که از مفاهیمی همچون همگرایی و انسجام ملی اولاتر است، زیرا همگرایی عبارت است از تقرب و نزدیک شدن افراد به سمت نقطه‌ای مشخص که معمولاً به‌عنوان هدف مشترک آنان شناخته می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷۳). درحالی‌که همدلی عبارت است از توانایی قرار دادن خود به‌جای دیگران و از این طریق درک بهتر احساسات و تجربیات آن‌ها (شریعت و کیخاونی، ۲۰۱۰: ۲۴۹). حفظ و تقویت همبستگی ملی قومیت‌ها از جمله دغدغه‌ها و پیچیدگی‌های هر کشور در جهان معاصر می‌باشد. ضعف و ناکامی کشورها در یکپارچه‌سازی و نه یکسان‌سازی گروه‌های اجتماعی گوناگون و تبدیل آن‌ها به عوامل سیاسی و اجتماعی متحد، تهدیدهای جدید امنیتی را به همراه آورده است که

زیرساخت‌های کلان سیاسی را چندپاره ساخته و به تضعیف توان سیاست‌سازی و قابلیت پاسخگویی نظام سیاسی می‌انجامد (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۶). در واقع حفظ و تقویت همبستگی ملی و پایداری اتحاد ملی به‌عنوان یک راه‌حل و استراتژی برای توسعه پایدار محلی و منطقه‌ای در مناطق مرزی که می‌خواهند به توسعه در کلیه ابعاد برسند در نظر گرفته شده است (Loures, 2014: 73).

با توجه به اهمیت موضوع در رابطه با بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی، نظریات و پژوهش‌های متعددی انجام گرفته است؛ و هر یکی از محققان با توجه به مطالعه خود عوامل و محرک‌هایی را برای دستیابی به همگرایی و انسجام ملی مؤثر دانسته‌اند که در ادامه برخی از این مطالعات ارائه شده است. به‌عنوان مثال حافظ‌نیا و کاویانی (۱۳۸۵) در مطالعه خود عوامل انسانی و جغرافیایی را مهم‌ترین عوامل نقش‌آفرین در همگرایی و واگرایی مؤثر در وحدت ملی در خصوص قوم بلوچ را معرفی کرده‌اند. هندپانی و همکاران (۱۳۸۷)، عوامل مؤثر بر همگرایی اقوام را با تکیه بر هویت ملی توضیح می‌دهند. هویت ملی و وجود یک ملت از حیاتی‌ترین مسائل یک کشور محسوب می‌شود. هرچه یک ملت دارای

1- Ratzel

2- Hartshorne

عوامل همبستگی بیشتری باشد، به همان مراتب وحدت و منشأ قدرت سیاسی و اقتصادی بالا بوده و سهل‌تر می‌تواند هویت ملی را تجلی دهد. از نظر هرمزی‌زاده (۱۳۸۸) عوامل گوناگونی بر همبستگی و انسجام ملی در یک کشور مؤثرند که در این تحقیق دوازده عامل از مهم‌ترین آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. طبق این بررسی می‌توان نتیجه گرفت که هرچه توسعه اقتصادی، توسعه فرهنگی، توسعه آموزشی، توسعه سیاسی، هویت ملی، محبوبیت دولت، مشارکت سیاسی، مردم‌سالاری، ملی‌گرایی، برابری شهروندان، رضایت سیاسی نخبگان و زبان رسمی قوی‌تر باشند، همبستگی ملی در آن جامعه بیشتر و نیرومندتر خواهد بود. از نظر یآوری بافقی و همکاران (۱۳۹۲) عواملی همچون موقعیت جغرافیایی اقوام ایران، تحولات منطقه‌ای، سیاسی کردن هرگونه مطالبات قومی، فقدان توازن توسعه ملی و شبکه‌های رادیکال قومی - مذهبی مهم‌ترین عوامل واگرایی در بین اقلیت‌های قومی ایران بوده و پایداری سرزمین، بنیادهای فرهنگی، احزاب سیاسی، مشارکت سیاسی و عامل تاریخی به‌صورت ترکیبی، مهم‌ترین عوامل هم‌گرایی و انسجام ملی اقلیت‌های قومی در برقراری امنیت عمومی هستند. فرجی و همکاران (۱۳۹۴)، در مطالعه خود نشان دادند که عوامل همگرا ساز معیشتی و نهادی تأثیر فراوانی بر شدت و کیفیت و مقدار پایداری امنیت و همگرایی ملی اقوام و تأثیر آن بر امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران داشته‌اند. سلیمی سبحان و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه خود عواملی همچون محتوای سیاست‌های قومی، بروز خلأ قدرت در مرکز، اندرکنش نخبگان ملی و محلی، بسترسازی مشارکت سیاسی اقوام و مداخلات خارجی در همگرایی و واگرایی اقوام ایرانی تأثیرگذار دانسته‌اند. کوشکی و طولابی‌نژاد (۱۳۹۹) در مطالعه خود پنج عامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی - مذهبی، نهادی - ساختاری و سیاسی امنیتی، سه عامل اقتصادی، سیاسی - امنیتی و فرهنگی - مذهبی را مهم‌ترین عوامل پایداری و اتحاد مناطق مرزی و همگرایی ملی معرفی کرده‌اند؛ بنابراین و با توجه به مطالعات و پژوهش‌های قبلی می‌توان گفت که عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی متعدد و مختلف هستند و هر محقق با توجه به مطالعه خود به برخی از این عوامل و محرک‌ها اشاره کرده‌اند. لذا این پژوهش به‌صورت توصیفی تحلیلی به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که مهم‌ترین عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی (مورد پژوهی: قوم بلوچ در جنوب شرق کشور) کدامند. لازم به ذکر است که توضیح داده شود با اینکه در مورد هم‌گرایی و واگرایی مطالعات بسیاری انجام گرفته است، با این حال مطالعه چندی در مورد عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی/واگرایی و انسجام ملی به‌ویژه در مورد قوم بلوچ در جنوب شرق کشور انجام نشده است. همچنین در این مطالعه عوامل و محرک‌های واگرایی و همگرایی در دو دسته داخلی و خارجی دسته‌بندی شده‌اند و همین دو مورد جنبه نوآوری این مطالعه می‌باشد.

روش‌شناسی

منطقه مورد مطالعه

استان سیستان و بلوچستان با وسعت حدود ۱۸۱۷۸۵ کیلومترمربع معادل ۱۱/۵ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. این استان از شمال به استان خراسان جنوبی، از جنوب به دریای عمان، از شرق به کشورهای افغانستان و پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود شده است (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۴: ۲۳). استان سیستان و بلوچستان بر اساس سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۵) دارای ۲,۷۷۲,۹۷۴ نفر جمعیت (۷۰۴۸۸۸ خانوار) بوده که از این تعداد ۱۴۲۷۳۳۲ نفر در نقاط روستایی و ۱۳۴۵۶۴۲ در نواحی شهری سکونت داشته‌اند. در این استان به‌عنوان یک منطقه دارای تنوع قومی و مذهبی، اقوام مختلفی زندگی می‌کنند که بلوچ‌ها بیشتر در جنوب و سیستانی‌ها در شمال استان و سایرین نیز به‌طور پراکنده در قسمت‌های مختلف استان زندگی می‌کنند. از نظر جمعیتی به ترتیب اکثریت عبارت‌اند از: بلوچ‌ها، سیستانی‌ها و سایر اقوام (بیرجندی‌ها، یزدی‌ها و غیره) (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۳). زبان‌های اصلی در سیستان و بلوچستان بلوچی، فارسی و براهویی می‌باشد و لهجه‌های بلوچی در مناطق بلوچ‌نشین ایران و پاکستان به‌مراتب به هم نزدیک‌ترند تا به زبان فارسی (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۸: ۵). از نظر مذهب نیز منطقه سیستان اکثر اهل تشیع و منطقه بلوچستان اکثراً اهل تسنن می‌باشند. استان سیستان و بلوچستان ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک با کشورهای پاکستان و افغانستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان دارد. همچنین به دلیل قرار گرفتن در موقعیت راهبردی و ترانزیتی از

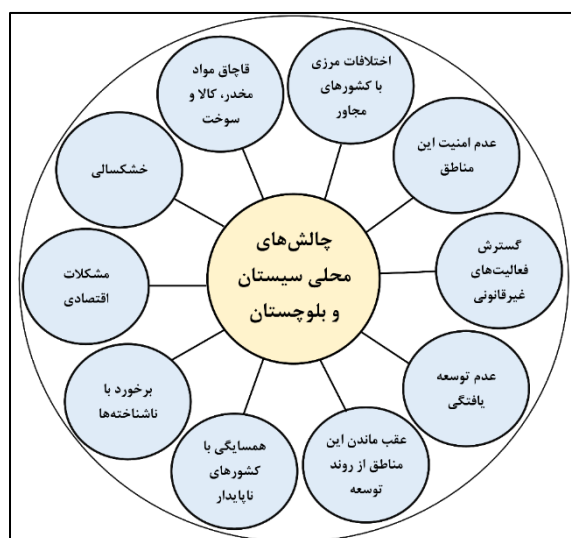

شد. برای رسیدن به هدف تحقیق ابتدا چالش‌های محلی سیستان و بلوچستان پرداخته شد و مهم‌ترین این چالش‌ها اراده شد و در ادامه هدف تحقیق مورد بررسی قرار گرفت.

چالش‌های محلی سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان چنانچه از نام آن نیز بر می‌آید به لحاظ ترکیب قومی شامل بلوچ‌ها و سیستانی‌ها است. این دو گروه به لحاظ مذهبی از یکدیگر تفکیک می‌شوند. سیستانی‌ها شیعه مذهب می‌باشند و بلوچ‌ها سنی مذهب بوده و در این ویژگی با بدنه اصلی کشور دارای تفاوت می‌باشند. بلوچ‌ها به لحاظ قومی با بلوچ‌های آن سوی مرز ایران دارای اشتراک قومی و مذهبی می‌باشند. بررسی‌های میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای مرتبط با چالش‌های محلی استان سیستان و بلوچستان نشان می‌دهد که مناطق مرزی استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران نیز به دلیل دورافتادگی از شهرهای بزرگ بیش از هر نقطه دیگر مورد غفلت واقع شده‌اند. وجود اختلافات مرزی با کشورهای مجاور و عدم امنیت این مناطق، گسترش فعالیت‌های سودآور غیرقانونی از یک سو و عدم تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد و عدم توسعه‌یافتگی از سوی دیگر، باعث عقب ماندن این مناطق از روند توسعه کشور گردیده است (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۷). در استان سیستان و بلوچستان همچنین با توجه به مرزی بودن این منطقه و همسایگی این منطقه با کشورهای ناپایداری چون افغانستان و پاکستان و با وجود مشکلات مختلف در زمینه‌های اقتصادی و خشک‌سالی‌ها، زمینه‌های زیادی برای ایجاد ناپایداری به وجود آمده که نمودهای عینی در این منطقه عبارت‌اند از: قاچاق مواد مخدر، قاچاق کالا و سوخت، سرقت‌های مسلحانه، آدم‌ربایی، راه‌بندان و راه‌زنی، شرارت، عدم وجود امنیت فردی و گروهی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی است (بیگدلو و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۱). همچنین کمبود توان‌های محیطی و نبود زمینه‌ها و زیرساخت‌های مناسب برای توسعه این نواحی، علاوه بر ناپایداری سکونتگاه‌ها، امنیت این مناطق را نیز تحت تأثیر قرار داده است (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۲). با توجه به وضعیت اقلیمی، پراکندگی شهرها و روستاها، کمبود امکانات و خدمات، محدودیت منابع طبیعی و شرایط نامساعد آب و هوایی و ناامنی در منطقه مورد مطالعه، به نظر می‌رسد انجام اقدامات و فعالیت‌های توسعه‌ای و برنامه‌ریزی پایدار برای توسعه این منطقه از چالش‌ها و مشکلات استان سیستان و بلوچستان می‌باشد.

اقلیم خشک، کویر، بارش اندک و ناهنجار و کمبود آب در منطقه بلوچستان، زمینه‌ساز نوعی جبر جغرافیایی در اشکال زندگی ایلی و ساختار اجتماعی مبتنی قبیله و اجتماعات انسانی کم شمار در قالب روستاها و شهرهای بسیار پراکنده، کم‌جمعیت و توسعه‌نیافته شده است. هرچند افزون بر بنیادهای جغرافیایی توسعه، فاصله و انزوای جغرافیایی نسبت به مرکز (تهران)، تفاوت‌های مذهبی، عدم مشارکت در سطح ملی و ناحیه‌ای، همسایگی با کشورهای توسعه‌نیافته‌ای چون افغانستان و پاکستان و نیز در توسعه‌نیافتگی استان، پیدایش کنش و واکنش‌های مرتبت بر آن، بی‌تأثیر نبوده‌اند (کاویانی‌راد، ۱۳۸۶: ۱۰۸). یکی از بهترین شیوه‌ها برای توسعه این مناطق، تأمین امنیت مرزها و مرزنشینان، برنامه‌ریزی پایدار برای مناطق مرزی، ایجاد پایداری اتحاد و انسجام سرزمینی در این منطقه از طریق ایجاد پیوندهای اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، سیاسی و غیره می‌باشد. ایجاد ارتباط و پیوند بین این منطقه با کشورهای هم‌جوار، ضمن برقراری پایداری اتحاد و انسجام بین مناطق مرزی بین دو کشور، می‌تواند امنیت در مناطق مرزی، توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق مرزی و جلوگیری از مهاجرت ساکنان این مناطق به شهرها و نواحی داخلی کشور را به دنبال داشته باشد. به همین جهت برای برنامه‌ریزی پایدار برای توسعه همکاری مناطق مرزی و شناسایی عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی لازم است ابتدا عوامل و محرک‌های مؤثر بر پایداری انسجام سرزمینی و همگرایی و انسجام ملی در استان سیستان و بلوچستان شناسایی شوند و با توجه به این عوامل و محرک‌ها برای این منطقه به صورت موردی و برای سایر مناطق کشور به صورت کلی برنامه‌ریزی نمود. در شکل (۲) چالش‌های محلی سیستان و بلوچستان با توجه به مطالعات مختلف و منطقه مورد مطالعه ارائه شده است.

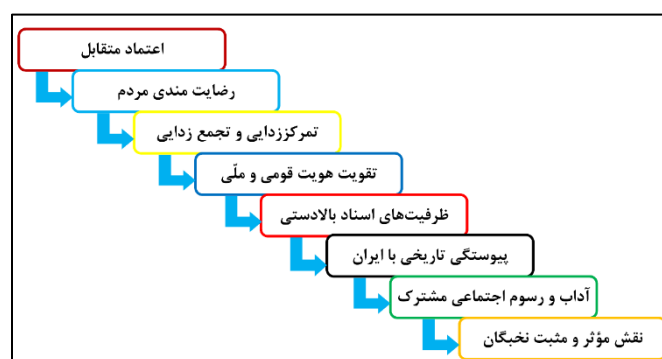

شکل (۲). چالش‌های محلی سیستان و بلوچستان

عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی

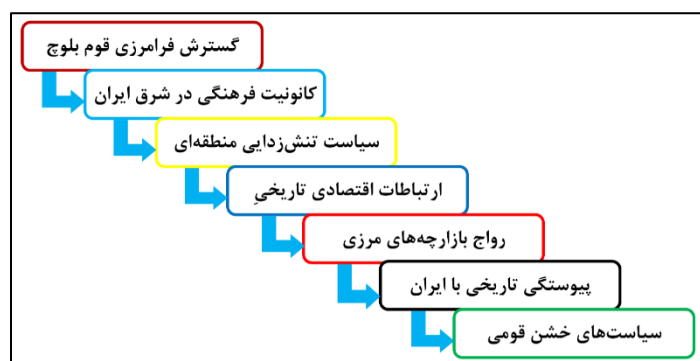
همان‌طور که گفته شد ایران کشوری چندقومی است که بیشتر جمعیت آن را فارس‌ها (فارسی‌زبانان) تشکیل می‌دهد. فارس‌ها به‌طور عمده در بخش مرکزی کشور استقرار یافته و گروه‌های دیگر قومی در نوار مرزی کشور مستقر هستند. کی از این اقوام قوم بلوچ می‌باشد که اشتراکات فرهنگی و هویت بلوچ‌های ایران نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. بلوچ‌ها در فرایند تاریخی شکل دهنده و تداوم‌بخش هویت ایرانی می‌باشند که در زیر برخی از ویژگی‌های کلی و اشتراکات فرهنگی با بدنه اصلی کشور و دیگر گروه‌های قومی آورده شده است. به این ویژگی‌ها، عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی و عوامل واگرایی ملی گفته می‌شود. با توجه به موارد پیش گفته و با واکاوی عوامل مؤثر بر همگرایی و واگرایی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان در ایران، این عوامل را می‌توان به دو دسته عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی داخلی و خارجی دسته‌بندی نمود.

عوامل داخلی مؤثر بر همگرایی عبارت‌اند از: اعتماد متقابل-رضایت‌مندی مردم، تمرکززدایی و تجمع‌زدایی صنایع و مراکز تصمیم‌گیری، تقویت هویت قومی در راستای هویت ملی، ظرفیت‌های اسناد بالادستی و نقش آن‌ها در انسجام ملی، پیوستگی تاریخی بلوچ و استان سیستان و بلوچستان با ایران از عوامل همگرایی در این منطقه از کشور است (درویشی، ۱۳۹۵: ۱۴۵)، آداب و رسوم اجتماعی مشترک، نقش مؤثر و مثبت نخبگان قومی و ملی این قوم و استان را می‌توان به‌عنوان برخی از مهم‌ترین عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور ذکر نمود (جوکار و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۰). در شکل (۳) برخی از مهم‌ترین عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی در منطقه جنوب شرق کشور و با تأکید بر منطقه بلوچستان آورده شده‌اند.

شکل (۳). عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی

عوامل خارجی مؤثر بر همگرایی عبارت‌اند از: علاوه بر عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی برخی عوامل و محرک‌ها نیز خارجی هستند که این عوامل از نظر رحمانی‌ساعد و ابراهیمی (۱۳۹۸) عبارت‌اند از: گسترش فرامرزی قومیت‌ها و از جمله قوم بلوچ در جنوب شرق کشور و کانونیت فرهنگی قوم بلوچ در جنوب شرق ایران، سیاست تنش‌زدایی منطقه‌ای، ارتباطات اقتصادی تاریخی تجاری با کشورهای هم‌جوار و رواج بازارچه‌های مرزی امروزی با کشورهای افغانستان و پاکستان از این جمله هستند (رحمانی‌ساعد و ابراهیمی، ۱۳۹۸: ۱۶۸). همچنین سیاست‌های خشن قومی در کشورهای هم‌جوار نسبت به قوم بلوچ و سیستانی‌ها مهم‌ترین عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان و در جنوب شرق کشور می‌باشند (جوکار و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۰). در شکل (۴) برخی از عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان و در جنوب شرق کشور آورده شده‌اند.

شکل (۴). عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی

علاوه بر عوامل و محرک‌های داخلی و خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور که در بالا اشاره شد، برخی دیگر از عوامل و محرک‌های خارجی و داخلی که بر انسجام ملی تأثیرگذار هستند وجود دارد که با عنوان عوامل خارجی و داخلی مؤثر بر واگرایی شناخته می‌شوند. مطالعات و ادبیات تحقیق و همچنین مطالعات و اسناد بالادستی در استان سیستان و بلوچستان نشان داد که دو دسته عوامل و محرک‌های داخلی و خارجی مؤثر بر واگرایی در جنوب شرق کشور قوم بلوچ و این منطقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد که در این مطالعه این عوامل و محرک‌ها به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شوند که در ادامه مورد تحلیل و واکاوی قرار گرفته‌اند.

عوامل داخلی مؤثر بر واگرایی عبارت‌اند از: با توجه به فضای جغرافیایی، عمومی، سیاسی، مذهبی در جنوب شرقی کشور و سیستان و بلوچستان، ملت‌سازی، تمرکزگرایی و رشد هویت‌های قومی، واگرایی دولت‌ها، ناسیونالیسم بلوچ، عامل تاریخی و ریشه‌ای مذهب از عامل واگرایی داخلی در این منطقه می‌باشند (عزیزی و آذرکمند، ۱۳۹۰: ۹۵). همچنین عامل تاریخی و ریشه‌ای زبان بلوچی و قومیت، ساختار توپوگرافیک در این منطقه از کشور، پراکندگی نامتوازن جمعیت، سیستم ارتباطی نامتناسب و قطبی شده، عدم توازن مشارکت قومیت‌ها در رأس هرم قدرت سیاسی، توسعه نامتجانس (قطبی شدن) و عدم توجه به عدالت فضایی در استان سیستان و بلوچستان، نقش دوری از مرکز و دورافتادگی استان سیستان و بلوچستان از مرکز کشور و مراکز جمعیتی کشور، نقش مخرب نخبگان قومی و ملی از مهم‌ترین عوامل داخلی مؤثر بر واگرایی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور می‌باشند (حافظنیا و کاویانی‌راد، ۱۳۸۵: ۳۶). برخی از مهم‌ترین عوامل داخلی مؤثر بر واگرایی در جنوب شرق کشور و با تأکید بر قوم بلوچ در شکل (۵) آورده شده است.

شکل (۵). عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر واگرایی

عوامل خارجی مؤثر بر واگرایی عبارت‌اند از: حسینی (۱۳۹۴) فضای بین‌المللی و نیز همسایگی و امتداد قومی بلوچ‌های جنوب شرق ایران با بلوچ‌های افغانستان و پاکستان، موقعیت مرزی و حاشیه‌ای بلوچ‌های سیستان و بلوچستان را به‌عنوان برخی عوامل خارجی مؤثر بر واگرایی در این استان ذکر کردند. جوکار و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه خود نیز چرخش در سیاست‌های قومی کشورهای همسایه دارای قوم بلوچ به‌خصوص در پاکستان، بی‌ثباتی پاکستان و تأثیر آن بر واگرایی، مداخلات کشورهای خارجی چه در عرصه پیرامونی و چه در عرصه جهانی، بروز تنش‌های قومی در عرصه پیرامونی جنوب شرق ایران عوامل خارجی مؤثر بر واگرایی نام بردند (جوکار و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۰). برخی از مهم‌ترین عوامل خارجی مؤثر بر واگرایی در جنوب شرق کشور و با تأکید بر قوم بلوچ در شکل (۶) آورده شده است.

شکل (۶). عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر واگرایی

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، همکاری میان کشورها برای پایداری اتحاد و انسجام سرزمین که با عنوان همگرایی و انسجام ملی شناخته می‌شود به‌منظور توسعه پایدار و امنیت پایدار اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و امنیتی در مناطق مرزی و به‌خصوص در جنوب شرق کشور به یک مسئله حیاتی در جنوب شرقی ایران تبدیل شده است. در این راستا، روش‌های مختلفی برای برنامه‌ریزی فضایی و پایدار به‌منظور توسعه همکاری‌های مناطق مرزی و همگرایی و انسجام ملی در کشورهای مختلف موردبررسی قرار گرفته است که هدف از آن شناسایی عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی با هدف این برنامه‌ها ایجاد پایداری اتحاد و توسعه همکاری‌های مختلف در راستای استفاده از پتانسیل و منابع برای توسعه پایدار همکاری‌های مرزی و تأمین امنیت است. از سویی دیگر و به دنبال شکل‌گیری دولت‌های مدرن با چارچوب سرزمینی مشخص و ضرورت اعمال قدرت و حاکمیت بر تمامی است سرزمینی و از میان برداشتن زمینه‌های ممکن هرگونه عامل تهدیدکننده

همگرایی ملی و انسجام اجتماعی، برخی دولت‌ها با تلقی تهدیدکنندگی تنوع قومی به‌صورت آگاهانه و کارگزارانه سعی بر آن داشته‌اند که با محوریت بخشیدن به قومیت، فرهنگ و زبان یک قوم، به کاهش تفاوت‌های قومی-فرهنگی مطابق با الزامات ساختارهای سیاسی، اداری و امنیتی خود بپردازند. همچنین ایجاد وحدت و یکپارچگی ملی از مهم‌ترین مسائلی است که جوامع دارای تنوع قومی با آن مواجه می‌باشند و ایجاد همگرایی و انسجام ملی لازمه هر حکومتی در راستای حفظ آرامش اجتماعی و توسعه می‌باشد. در این بین، قومیت از جمله مسائلی است که بسیاری از کشورها را در بر می‌گیرد و این تفاوت‌های قومی در ایجاد احساس همگرایی در بین مردمان یک کشور را از اهمیت زیادی برخوردار نموده است. در عصر حاضر یکی از الزامات توسعه هر کشوری تکیه بر همبستگی و مشارکت عمومی برای همگرایی قومیت‌ها، مذاهب و گروه‌های اقلیت است. اقوام به‌عنوان گروه‌های اجتماعی تأثیرگذار نقشی حساس در مسائل سیاسی امنیتی، اجتماعی و فرهنگی کشورها ایفا می‌کنند و می‌توانند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود فرهنگی و فکری زمینه‌ساز توسعه جوامع شوند؛ بنابراین در این پژوهش نیز با استفاده از مطالعات و اسناد بالادستی و شناخت منطقه مورد مطالعه به بررسی و تحلیل عوامل و محرک‌های مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور پرداخته شد.

نتایج تحقیق با توجه بررسی‌ها و مطالعات و شناختی که از منطقه مورد مطالعه کسب شد نشان می‌دهد که عوامل و محرک‌های بسیاری بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور تأثیرگذار هستند. شناسایی و تحلیل این عوامل نقش مهمی در تأمین امنیت داخلی و خارجی کشور ایران و به‌خصوص جنوب شرق کشور دارد. نتایج نشان داد که دو دسته عوامل و محرک‌ها بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور تأثیرگذار هستند که می‌توان آن‌ها را به عوامل و محرک‌های داخلی و خارجی تقسیم نمود. یافته‌ها نشان داد که اعتماد متقابل-رضایت‌مندی مردم، تمرکززدایی و تجمع زدایی صنایع و مراکز تصمیم‌گیری، تقویت هویت قومی در راستای هویت ملی، ظرفیت‌های اسناد بالادستی و نقش آن‌ها در انسجام ملی، پیوستگی تاریخی بلوچ و استان سیستان و بلوچستان با ایران، آداب‌ورسوم اجتماعی مشترک، نقش مؤثر و مثبت نخبگان قومی و ملی این قوم و استان را می‌توان به‌عنوان برخی از مهم‌ترین عوامل و محرک‌های داخلی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور ذکر نمود. گسترش فرامرزی قومیت‌ها و از جمله قوم بلوچ در جنوب شرق کشور و کانونیت فرهنگی قوم بلوچ در جنوب شرق ایران، سیاست تنش‌زدایی منطقه‌ای، ارتباطات اقتصادی تاریخی تجاری با کشورهای هم‌جوار و رواج بازارچه‌های مرزی امروزی با کشورهای افغانستان و پاکستان، سیاست‌های خشن قومی در کشورهای هم‌جوار نسبت به قوم بلوچ و سیستانی‌ها نیز مهم‌ترین عوامل و محرک‌های خارجی مؤثر بر همگرایی و انسجام ملی قوم بلوچ در استان سیستان و بلوچستان و در جنوب شرق کشور می‌باشند.

از سویی دیگر و با توجه به فضای جغرافیایی، عمومی، سیاسی، مذهبی در جنوب شرقی کشور و سیستان و بلوچستان، ملت‌سازی، تمرکزگرایی و رشد هویت‌های قومی، واگرایی دولت‌ها، ناسیونالیسم بلوچ، عامل تاریخی و ریشه‌ای مذهب، عامل تاریخی و ریشه‌ای زبان بلوچی و قومیت، ساختار توپوگرافیک در این منطقه از کشور، پراکندگی نامتوازن جمعیت، سیستم ارتباطی نامتناسب و قطبی شده، عدم توازن مشارکت قومیت‌ها در رأس هرم قدرت سیاسی، توسعه نامتجانس (قطبی شدن) و عدم توجه به عدالت فضایی در استان سیستان و بلوچستان، نقش دوری از مرکز و دورافتادگی استان سیستان و بلوچستان از مرکز کشور و مراکز جمعیتی کشور، نقش مخرب نخبگان قومی و ملی از مهم‌ترین عوامل داخلی مؤثر بر واگرایی قوم بلوچ در جنوب شرق کشور می‌باشند. فضای بین‌المللی و نیز همسایگی و امتداد قومی بلوچ‌های جنوب شرق ایران با بلوچ‌های افغانستان و پاکستان، موقعیت مرزی و حاشیه‌ای بلوچ‌های سیستان و بلوچستان، چرخش در سیاست‌های قومی کشورهای همسایه دارای قوم بلوچ به‌خصوص در پاکستان، بی‌ثباتی پاکستان و تأثیر آن بر واگرایی، مداخلات کشورهای خارجی چه در عرصه پیرامونی و چه در عرصه جهانی، بروز تنش‌های قومی در عرصه پیرامونی جنوب شرق ایران. برخی از مهم‌ترین عوامل خارجی مؤثر بر واگرایی در جنوب شرق کشور و با تأکید بر قوم بلوچ می‌باشند.

بنابراین در رابطه با مطالعه موردی که در استان سیستان و بلوچستان و قوم بلوچ صورت گرفته؛ از جمله موارد مهم که سبب شکاف قومی-مذهبی به شکل متراکم درآمده است، تنگناهای محیطی ناشی از شرایط جغرافیایی قوم بلوچ است که در

بخشی از پژوهش حاضر بدان اشاره شد. از جمله فقر آب و منابع آبی در استان که به‌عنوان مهم‌ترین عامل محدودیت توسعه استان است. کمبود بارش و بیابانی بودن، این بخش‌ها را در فقر طبیعی قرار داده است. هیچ رودخانه دائمی و پایداری در این بخش از کشور وجود ندارد که بتوان بر مبنای آن کشاورزی را گسترش داد، از طرف دیگر، رودخانه‌هایی همچون هیرمند نیز از خارج از مرزهای ایران سرچشمه می‌گیرند و میزان آب آن، تابع دخالت‌های متغیرهای فراوان قرار دارد. همچنین کمبود خاک کشاورزی پس از کمبود آب، همسایگی با کشورهای ناپایدار افغانستان و پاکستان و غیره به‌عنوان اصلی‌ترین تنگناهای محیطی استان بشمار می‌رود. همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد، باوجود شکاف‌های موجود میان قوم بلوچ با گروه‌های قومی فارس که دارای شکاف مذهبی بین سنی-شیعه، شکاف قومی قوم بلوچ و فارس و هم دارای شکاف توسعه مرکز-پیرامون هستند که باعث ایجاد حس تبعیض و رشد ناسیونالیسم قومی و زمینه‌های بروز گروه‌های تروریستی در این ناحیه شده است و ناامنی اجتماعی در این حوزه باعث عدم سرمایه‌گذاری شده که به دنبال آن رشد آسیب‌های اجتماعی را شاهد هستیم؛ اما اگر بتوان بر توانمندی‌های منطقه تأکید شود و از بندرهای و صنعت دریانوردی بهره‌برداری‌های لازم صورت گیرد، می‌توان تأثیرات شکاف‌های متراکم را حتی المقدور کاهش داد.

منابع

- بیگدلو، رضا، طولابی‌نژاد، مهرشاد، پایدار، ابوزر، (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر عملکرد نیروی انتظامی در برقراری امنیت روستاهای مناطق مرزی (مورد مطالعه: روستاهای حوزه استحفاظی شهرستان میرجاوه)، پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۰ (۳۶): ۴۹-۷۶.
- پیشگاهی‌فرد، زهرا، (۱۳۸۸)، ارتباط بین پراکندگی اقوام ایرانی و امنیت مرزها، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۵ (۱): ۴۷-۷۱.
- جردن، تری و راوتنری، لستر، (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی. ترجمه سیمین تولایی و محمد سلیمانی، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- جوکار، کیوان، بخشایشی اردستانی، احمد، باقری، فردین، الله کرم، عبدالحسین. (۱۴۰۰). بررسی وضعیت واگرایی و همگرایی اقلیت‌های قومی و مذهبی در کشور (مناطق کردنشین و بلوچ‌نشین). توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۳ (۵): ۱۲۷-۱۴۴.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، کاویانی، مراد، (۱۳۸۵)، نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مطالعه موردی قوم بلوچ)، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، ۲۰ (۱): ۱۵-۴۶.
- حسین یآوری بافقی، امیر، مستجابی سرهنگی، حمید، رضا اسماعیلی، احمد. (۱۳۹۲). تحلیلی بر تأثیر هم‌گرایی ملی اقوام ایرانی بر امنیت عمومی جمهوری اسلامی ایران. پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۶ (۲۲): ۱۳۵-۱۵۴.
- حسینی، سید سلمان، (۱۳۹۴)، سیاست‌های دولت و تأثیر آن بر میزان هم‌گرایی یا واگرایی اقوام (مورد قوم بلوچ)، هشتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران همدلی اقوام ایرانی انسجام و اقتدار ملی، سنج.
- حشمتی‌جدید، مهدی، نقرهای، فرهاد، حسن‌زاده، محمد، (۱۳۹۵)، بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد گروه‌های قومی و مذهبی در امنیت داخلی استان سیستان و بلوچستان (با تأکید بر گروه‌های قومی و مذهبی شهرستان سروان)، مجله سیاست دفاعی، ۲۴ (۹۶): ۱۴۱-۱۸۲.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۷)، روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه نویسی، انتشارات بازتاب.
- درویشی، ایوب، (۱۳۹۵)، هم‌گرایی ملی قوم بلوچ در بستر نهادسازی جهاد دانشگاهی (دانشگاه اصفهان)، چاپ اول.
- رحمانی‌ساعد، هادی، ابراهیمی، حسین، (۱۳۹۸)، قوم بلوچ و همگرایی با حاکمیت، انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول.
- رضازاده، زهره، شاطری، مفید، راستی، عمران، (۱۳۹۳)، اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی (مطالعه موردی: کمر بند سبز دشت خوشاب/ مرز خراسان جنوبی با افغانستان)، فصلنامه مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، ۹ (۱): ۴۹-۷۲.

- سلیمی سبحان، محمدرضا، حیدری، جهانگیر، نیکجو، ایرج، (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل تاریخی عوامل مؤثر بر همگرایی و واگرایی اقوام ایرانی (نمونه پژوهی: قوم کرد)، مطالعات تاریخ انتظامی، ۳(۸): ۷۵-۹۸.
- طلوعی، هادی، (۱۳۹۵)، رابطه مناسبات قومی و امنیت در استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه سیاست، ۳(۱۰): ۱۰۷-۱۲۲.
- عزتی، مرتضی (۱۳۷۶)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، موسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس، جلد اول.
- عزیزی، پروانه، آذرکمند، رزا، (۱۳۹۰)، بررسی عوامل واگرایی قوم بلوچ و تأثیر آن بر امنیت کشور، دانشنامه، ۵(۸۰): ۹۵-۱۱۱.
- فرجی، بهرام و حسینی، سید مهدی و کرامت، محمدقلی، (۱۳۹۴)، عوامل همگرایی ملی اقوام و تأثیر آن بر امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران، هشتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران همدلی اقوام ایرانی انسجام و اقتدار ملی، سندج.
- قالیباف، محمدباقر؛ یاری شگفتی، اسلام و رمضان زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۷)، تأثیر ابعاد سرمایه اجتماعی بر امنیت مرزها (مطالعه موردی: بخش مرزی نوسود شهرستان پاوه، استان کرمانشاه)، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۴(۲): ۲۵-۵۰.
- کاویانی‌راد، مراد. (۱۳۸۹). تحلیل فضایی مخاطرات محیطی و بحران‌های بوم‌شناسی در ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۳(۴۸)، ۳۳-۵۸.
- کوشکی، امین، طولابی‌نژاد، مهرشاد. (۱۳۹۹). برنامه‌ریزی پایدار توسعه همکاری‌های مناطق مرزی (CBC): عوامل و محرک‌های مؤثر بر پایداری اتحاد مناطق مرزی. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۰(۵۶): ۱۱۵-۱۴۰.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، سرشماری نفوس و مسکن، بخش جمعیت.
- میرلطفی، محمودرضا، علوی‌زاد، سید امیرمحمد، هدایتی‌امین، خورشید، (۱۳۹۴)، بررسی انسجام اجتماعی در حفظ امنیت مرزی با تأکید بر تنوع قومی مذهبی (مطالعه موردی: شهرستان زابل)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۵(۱۶): ۵۷-۷۰.
- هاشمی، سید مصطفی، حکمت‌نیا، حسن، اسماعیل‌زاده، عبدالسلام. (۱۳۹۸). سطح‌بندی پایداری امنیتی شهرستان‌های مرزی با استفاده از تحلیل خوشه‌ای. نمونه موردی: شهرستان‌های استان خراسان شمالی. مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۹(۳۲): ۱۶۳-۱۸۰.
- شریعت، سید وحید، کیخاونی. (۲۰۱۰). میزان همدلی در دستیاران تخصصی رشته‌های بالینی بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی ایران. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، ۱۶(۳): ۲۴۸-۲۵۶.
- هرمزی زاده، محمدعلی، (۱۳۸۸)، عوامل مؤثر بر انسجام ملی، فصلنامه مطالعات بسیج، ۱۲(۲۴): ۳۲-۵۱.
- Bacova, A. Puskar, B. and Vrablova, E. (2015), New Housing Models-Case Studies. Conference: 15th International Multidisciplinary Scientific Geoconference (SGEM) Location: Albena, Bulgaria.
- Castanho, R. Loures, L. Fernandez, J. and Pozo, L. (2018), Identifying critical factors for success in Cross Border Cooperation (CBC) development projects, *Habitat International*, 72 (2): 92-99.
- Chilla, T. Evrard, E. Schulz, C. (2012), On the territoriality of cross-border cooperation: "Institutional Mapping" in a multi-level context, *European Planning Studies*, 20, 961- 980.
- Dominguez Castro, L., and Varela Alvarez, E. (2015), Building Europolis because of Local "Informal" Cooperation in European Cross-Border Spaces: The Case of RIET, *Geopolitical Magazine e Studies of Space and Power*, 6 (2): 225- 246.
- Harvey, C. A. Rakotobe, Z. L. Rao, N. S., Dave, R., Razafimahatratra, H., Rabarijohn, R. H., Rajaofara, H., MacKinnon, J. L. (2014), Extreme vulnerability of smallholder farmers to agricultural risks and climate change in Madagascar, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 369 (5): 1- 12.
- Kurowska-Pysz, J. Alexandre Castanho, R. and Loures, L. (2018), Sustainable Planning of Cross-Border Cooperation: A Strategy for Alliances in Border Cities, *Sustainability*, 10 (5); 1- 26.
- Lee, S. and Na, S. (2010), E-Waste recycling systems and sound circulative economies in East Asia: A comparative analysis of systems in Japan, South Korea, China and Taiwan, *Sustainability*, 2: 1632- 1644.
- Loures, L. (2014), Post-industrial landscapes as drivers for urban redevelopment: Public versus expert perspectives towards the benefits and barriers of the reuse of post-industrial sites in urban areas, *Habitat International*, 45, 72-81.

- Medeiros, E. (2011), (Re) defining the Euro region concept, *European Journal of Spatial Development*, 19: 141- 158.
- Medeiros, E. (2016), Territorial cohesion: An EU concept, *European Journal of Spatial Development*, 60: 1- 30.
- Xia, J. (2011), Mutual dependence, partner substitutability, and repeated partnership: the survival of cross-border alliances, *Strategic Management Journal*, 32 (3): 229- 253.